

Передмова автора

Ініціатор створення цієї книжки — її упорядник і відповідальний редактор Василь Олександрович Тадесв. Він подарував мені книгу мого колишнього аспіранта Григорія Михайловича Возняка «60 років біля класної дошки» і запитав, чи не хотів би я підготувати аналогічну книгу про себе, використавши раніше опубліковані деякі мої методичні праці і дописавши нові матеріали. Навіть запропонував назву — «Моя методика математики». Я, звичайно, погодився. У процесі нашої спільної роботи над книгою виявилось, що її упорядник і відповідальний редактор має багато власних думок та ілюстрацій, які можуть вдало доповнити мої тексти і матеріали. Так мною спільно з Василем Олександровичем і творилась ця книга. Виношу йому велику щиру подяку!

Немало працювали над книгою і мої дочки — Валентина і Наталія, також знавці шкільної математики, співавторки багатьох моїх підручників. Вони виготовляли потрібні фотокопії, вичитували рукопис, верстку, доповнювали й виправляли їх. Дякую їм за плідну співпрацю. Зрозуміло, що над створенням книги працювали й фахівці видавництва — художники, редактори, верстальники. Всім їм також моя велика подяка!

Григорій Бевз

Передмова редактора

Задавши для пошуку в Інтернеті прізвище, ім'я і по батькові — Бевз Григорій Петрович, — читач з-поміж засилля повідомлень про різноманітні книги автора все ж невдовзі знайде й доволі вичерпну «офіційну» інформацію про нього:

Бевз Г. П. народився 7 лютого 1926 року в селі Війтівка (тепер Родниківка) неподалік від Умані. В 1933 р. почав ходити до школи в рідному селі, семирічку закінчив у 1941 р. у Кривому Розі, а 10-й клас (зі срібною медаллю) — в Уманській СШ № 2 у 1947 р. Професію вчителя здобував спочатку в Уманському учительському інституті (закінчив у 1950 р.), а в 1952 р. з відзнакою закінчив фізико-математичний факультет Криворізького педагогічного інституту.

З 1950 р. працював учителем математики і фізики в селах Христинівського району Черкаської області. У 1954 р. вступив до аспірантури Київського педагогічного інституту на спеціальність «Методика викладання математики», де виконував дисертаційне дослідження під керівництвом доцента Д.М. Маєргойза. Після закінчення аспірантури в 1957 році, отримав направлення на роботу старшим викладачем до Криворізького педагогічного інституту. Успішно захистивши в 1961 р. дисертацію на тему «Доведення в шкільному курсі алгебри», здобув науковий ступінь кандидата педагогічних наук і почав працювати на кафедрі елементарної математики та методики математики в Київському педагогічному інституті. На цій кафедрі з 1962 р. понад тридцять років обіймав посаду доцента, з яких понад десять років був її завідувачем.

Григорій Петрович Бевз — автор багатьох підручників, як з методики викладання математики, так і шкільних підручників з алгебри та геометрії, займається проблемами шкільної математики майже 70 років. За його посібником «Методика викладання математики» навчалися тисячі майбутніх учителів упродовж кількох десятиліть, а за його підручниками з математики для 5–11 класів — сотні тисяч учнів по всій Україні.

Так у трьох абзацах спресовано велике і славне життя, що охоплює майже ціле століття. Така вже функція довідкових матеріалів. Однак для тих, хто знає про Г.П. Бевза більше, безсумнівно, що й іншим нашим співвітчизникам про нього і його доробок має бути відомо більше. І найперше — вчителям та викладачам математики, а також студентам і учням, які мріють про цю професію. Тому ми й запросили автора підготувати цю по суті автобіографічну книгу для нашої серії «Подвижники освіти».

У статті відомого сучасного геометра Дмитра Мавла з присвятою Г.П. Бевза з нагоди його 80-ліття, яка вміщена в кінці цієї книги, автор зазначає:

«Що мене дивує найбільше в особистості ювіляра, то це поєднання в нього різних талантів, які в інших людей майже ніколи не поєднуються. Я знав багатьох математиків з різних країн світу, які вміли швидко й елегантно розв'язувати складні математичні задачі, але ніхто з них не був автором численних підручників і монографій, або навпаки. Щодо Григорія Петровича, то він, безумовно, виняток. Він справжній *problem solver*, як то кажуть американці, і читачі «Математики в школі» частенько знаходили його розв'язання в «Цьому прекрасному світі задач!». І це зазвичай були найкращі з можливих розв'язань».

Звісно, у математичній статті, автор говорить про рідкісне поєднання в Г.П. Бевза власне математичних талантів, але ж Григорій Петрович ще з юнацьких літ захоплюється віршуванням, а його «Енеїду, перелицьовану втретє», тепер аналізують і професіональні філологи. Крім того, він видав близько десятка збірок історичних та публіцистичних розвідок та есеїв. Тому якщо до зазначеного Дмитром Мавлом додати ще й це, то перед нами постає по-справжньому унікальна особистість.

Зараз перед читачем розгорнутий живий підручник з історії вітчизняної педагогіки за майже весь радянський, пострадянський і сучасний періоди. А ще — це й особистісне віддзеркалення дуже строкатої, часами трагічної, часами жертвовної, а часами величної історії великого народу з колосальними життєдайними силами. Читаючи про випробування, крізь які пройшов автор, за кадрами яких миготить колесо історії, сповнюєшся непереборної віри, що коли тоді ми змогли не зламатися, то тепер неодмінно зможемо розквітнути.

Окремі оцінки автором минулих історичних подій і нововведень в освіті не всім читачам прийдуться до душі, наприклад, — його неприхована симпатія до хрущовської відлиги та ініційованого в ту пору руху за зв'язок школи з життям. Але завдяки цій відвертості ми маємо унікальну можливість поглянути на колишні події очима одного з найактивніших їхніх учасників.

Водночас, ставлення Г.П. Бевза до так званих новітніх технологій навчання більш ніж стримане. Але тут уже сучасний читач навряд чи зможе що-небудь аргументовано заперечити вчителю з 70-річним педагогічним стажем та автору чотирьох поколінь шкільних підручників, котрий як ніхто інший знає всі можливості та всі проблеми з навчанням школярів математики. Тому до його пересторог на цей рахунок маємо поставитись якнайсерйозніше:

«Звичайно, сучасні технічні можливості набагато ширші. На зміну колишнім навчаючим машинам прийшли незмірно кращі (і в сотні разів дорожчі!). Для навчання деяких навчальних дисциплін, насамперед гуманітарних, вони можуть виявитись навіть дуже корисними. Але не варто сподіватись, що вони самі по собі допоможуть істотно поліпшити навчання математики. Клас,

у якому учні вивчатимуть математику, не потрібно наповнювати дорогими й складними технічними засобами, повторюючи помилки колишніх ентузіастів кабінетної системи навчання. Найкращий засіб для навчання математики — це добра класна дошка удовж двох стін. Щоб учитель міг одночасно викликати до дошки півкласу. І щоб не доводилося витирати дошку на уроці» (розділ 4 «Математика в школах України»).

У чому ж тоді головна особливість методики математики Г.П. Бевза? На це найважливіше питання він відповідає сам:

«Описуючи «свою методику», не раз думаю: чим вона породжена? І щоразу відповідаю: Любов'ю.

Я люблю школу, дітей, люблю вчити їх, виховувати, розвивати. Люблю спілкуватись з їхніми батьками, із земляками, з іншими людьми, близькими й далекими.

Люблю роботу вчителя, викладача. Люблю писати, сподіваюсь, що написане мною хтось прочитає. Люблю математику. І чисту, і прикладну, а особливо — шкільну. Люблю добирати її зміст, писати підручники й посібники, люблю навчати дітей, студентів, вчителів і всіх, хто хоче вчитися.

Завдання вчителів у найширшому розумінні — робити своїх вихованців щасливими. Щасливими не тільки сьогодні, завтра, а й в майбутньому. Кожна людина може бути щасливою.

Найбільше, найглибше і найтриваліше щастя — в глибоких почуттях. У почуттях совісті, порядності, справедливості, вірності, вдячності, любові, патріотизму, втіхи за добре виконану роботу. Будьте щасливі самі і навчайте бути щасливими своїх учнів!» (Розділ 2 «Спогади вчителя»).

Нам тільки залишалось зібрати до купи ці розсипища життєвої і професійної мудрості й подарувати їх читачеві.¹⁾

Василь Тадеєв

¹⁾ У книзі є чимало приміток. Примітки редактора позначаються як *Прим. ред.* Усі решта приміток належать автору.

ЧАСТИНА ПЕРША

ПЕДАГОГІЧНА АВТОБІОГРАФІЯ

Розділ 1. Дорога до школи¹⁾

Дитинство

Довгою і непрямую дорогою ішов я до школи.... Довгою, бо й після шкільного віку не поривав зі школою, а мені вже минуло 94. Непрямою — бо починалась вона в недоброму для українських селян 1933 році. Мої батьки, діди й прадіди були селянами. Жили вони в селі Війтівка (тепер Родниківка) біля Умані. Всі мамині брати й сестри вирощували хліб, татові — були ще й мельниками. Дід Карпо, татів батько, землі мав небагато, але змайстрував два вітряки. З них в основному й жили. Мав той дід чотирьох синів і чотирьох дочок. Коли діти підросли, почали думати, як їм далі жити. Коли б землю поділити між усіма синами, то кожному дісталось б менше десятини — дуже мало. Тому вирішили двом синам дати по вітряку, одному — землю, а татові — освіту. Планували, що він вивчиться на землеміра і проживе без поля й вітряка.

Закінчивши Уманське двокласне училище (6 років навчання), мій майбутній тато поїхав до Києва вчитися на землеміра. Але вступних іспитів не склав, написав на двійку диктант. А щоб не вертатися в село ні з чим, то подав документи до якогось військового училища. Навчався в Києві в районі Печерська більше року. Коли ж почалась революція, то керівництво училища поспіхом видало вихованцям погони підпрапорщиків і запропонувало розійтись по домівках. Кілька днів тато ходив по селу в шинелі під тими погонями, потім заховав, щоб ніхто не бачив. Часи прийшли непевні й небезпечні. Війна, революції, громадянська війна. За кілька років влада в Умані змінювалась разів десять. А в селах — ще частіше. Бо туди забігали на кілька днів невеликі ватаги «визволителів», які, зазвичай, потребували їжі для себе й для коней, а нерідко просто хотіли з дівчатами пожартувати або й хлопців мобілізувати. Кілька років поспіль людей убивали, грабували й гвалтували. Бувало, що й брат брата і син батька убивав, або батько сина. Така вона — громадянська війна. Крім інших негараздів, мій майбутній батько опинився в селі безхатченком: не мав ні землі, ні хати, ні садиби.

¹⁾ Матеріал цього розділу в дещо вужчому обсязі і з меншою кількістю ілюстрацій публікувався окремою брошурою: Бевз Г.П. Дорога до школи. — Харків: Основа, 2016. — 74 с. — *Прим. ред.*

Але світ не без добрих людей. На садибі молодшого брата він збудував таку-сяку хатину, накрив її калмичкою¹⁾ і одружився з 16-літньою Марією.

Тимчасом прийшов НЕП — нова економічна політика, яка дозволяла людям багатіти. Мої майбутні батьки спочатку придбали льоху, а за продаж поросята купили стару поламану молотарку. Тато її відремонтував і став молотити збіжжя всім, хто просив.

Першою в моїх батьків народилась Вустя. Через півроку вона простудилась і померла. Тоді багато маленьких дітей помирало, але багато й народжувалось.

Другим народився я, мене назвали Григорієм — на честь діда Гриця, маминого батька. На поданій тут світлині — дід з бабунею Грицихою (у центрі), їхні діти та онуки. Бабуня народила 13 дітей, троє померли маленькими, всі інші повиростали, одружилися. Я стою у першому ряду праворуч, перша праворуч у білій хустці сидить моя мама, тато стоїть у третьому ряду наді мною. Три наймолодші мамині сестри ще незаміжні. Інші сестри й брати були одружені, жили у своїх хатах на власних садибах.

Моя рідня по маминій лінії. Фото 1929 р.

Одного дня дід запропонував: «Завтра поїдемо в Умань фотографуватись». У неділю спорядили кілька возів і — гайда до Умані. Сфотографувались, поїхали до «Софіївки». В село вернулися під вечір. Я того не пам'ятаю, чув від батьків.

¹⁾ Калмичка (заст.) — снопи, змочені в рідкій глині перед покрівлею даху. — Прим. ред.

Фото зроблене у 1929 році в Умані. Всі, хто на ньому, — мої родичі «по маминій лінії». Згодом жінки народили більше дітей, то ж я мав до півсотні маминих родичів. Майже скільки ж — і «з боку батька».

Тоді влада ще давала людям змогу багатіти. Швидко багатіли й мої батьки. Тато, працюючи з молотаркою, заробляв разів у десять більше, ніж інші чоловіки, що молотили ціпом.

Ще в ті роки інтенсивно проходила українізація суспільства, здійснювались важливі культурні перетворення. Завдяки лікнепам майже всі дорослі люди навчилися читати й писати, майже всі діти шкільного віку ходили до школи. У містах масово створювалися музеї, клуби, а в селах — драматичні гуртки. В Умані тривалий час перебував театр Леся Курбаса, потім ставила вистави група Миколи Бажана, часто приїздила з Христинівки труппа Олександра Корнійчука. Батько, навчаючись в Умані, здружився з тими артистами, а навчаючись у Києві, теж часто відвідував вистави, цікавився театральним життям. Повернувшись до села, він брав найактивнішу участь у створенні й роботі Війтівського драмгуртка. Мамі це дуже не подобалось, бо подружки доносили: «Твій Петро, граючи п'єсу, занадто палко цілував Параску». Батьки часто сварились, мама вважала той період свого життя найтрагічнішим.

А що було потім? Дід Гриць помер, мама народила сестричку Оленку. Важливі зміни відбувалися і в житті суспільства. Почалась колективізація. Тато добровільно віддав до колгоспу молотарку, коней, воза, корову, свиней. Мама плакала: «Що ти робиш?». А тато казав, що краще добровільно віддати, ніж коли відберуть силою. Та це не врятувало, у 1930 році його заарештували, кілька місяців тримали в Уманській в'язниці, потім вислали до Архангельської області. Розкуркулили й вигнали з їхніх осель і діда Карпа, і бабуню Грициху з трьома ще не заміжніми дочками. Усім стало важко жити, а нам — особливо. Батько — «ворог народу», висланий в далеку тайгу, мама щодня ходила на роботу в поле, залишаючи на цілий день двійко дошкільнят.

У 1933 р. мені виповнилось сім літ, то ж я став школярем. На жаль, про навчання в 1-у класі не пам'ятаю нічого: ні першої вчительки, ні товаришів. Не тільки зараз не пам'ятаю, а й тоді, коли був ще десятикласником, вже не міг пригадати, у якій хаті навчався тоді перший клас. Хоч не таку вже й слабку пам'ять маю і непогано пам'ятаю, що було раніше і пізніше.

Перше, що надовго збереглося в моїй дитячій пам'яті, — це кавуни й двері з дверцями. Кавунів у кутку якогось приміщення було дуже багато, аж до стелі. Я намагався вилізти на них, але це ніяк не вдавалося. Коли я розплакався, то тато допоміг: за підтримки його дужих рук я дістав аж до стелі. Зрадів так, що запам'ятав той епізод на все життя.

А двері з дверцями дуже здивували. До того я дома, в родичів і в сусідів бачив тільки звичайні двері. А це — великі двері з маленькими дверцями. Їх хтось то зачиняє, то відчиняє. Перед ними стоять люди і моя мама.

Однією рукою вона тримає сповиту сестричку, в другій — якогось вузлика. А я, тримаючись за її чорну рясну спідницю, дивлюся на дверцята й дивуюся, чому відчиняють не двері, а ці малі дверцята. Пізніше мама розповіла, що так закарбувалося в моїй пам'яті. 1929-го року, коли мені було лише 3 роки, добре вродили кавуни. Тоді батьки не встигнули засіяти всього поля і на малому клаптику натикали кавунів. А вродило їх — на кілька возів. Щасливе тоді було життя, тільки недовго тривало. А дверці у дверях — то віконце в уманській в'язниці, через яке люди передавали передачі своїм поневоленим родичам.

І про 1933-й пам'ятаю немало. Як вилазив на колючу акацію, щоби поїсти її цвіту. Довгі гострі колючки боляче кололися, рвали сорочку й цяткували її кров'ю, а я тягнувся до пишних білих китиць, щоб чимшвидше напакувати ними рота. І як шукав далеко від дому липові дерева, бо листя липи й молоді стебельця можна їсти. І як мама наказувала не ходити далеко від дому, щоб ніхто не впіймав і не зарізав. І як наша сусідка Катерина розповідала, що одна жінка з нашої-таки Курячої лінії (тепер — вулиця Садова) зарізала й зварила свою дитину. А ось про тодішнє навчання в школі не пам'ятаю нічого.

Особливо важко стало селянам наприкінці зими, коли ще не було ні лободи, ні кропиви, ні листя на деревах. Нам з мамою і сестричкою взимку було трохи легше, ніж іншим, бо тато якось зумів прислати дві посилки з пшеничкою. З висилки, з болотної тайги, де пшениця ніколи не родила й родити не може, на Уманщину, у хлібодарний край! Тільки ті дві посилочки й врятували нас із мамою. А Оленка померла... Зігнула мама її маленький трупик, втиснула в ящикок від посилки і так похоронили на цвинтарі за нашими городами.

Через кілька днів потому опівночі мене розбудив страшний мамин крик: «Гвалт! Рятуйте!». Вона кидається то в сіни, то до вікна, б'є чимось у двері. Виявляється, то сусідка Катерина замкнула нас знадвору й відриває замок від льоху. Мама — за сокиру, хотіла рубати вікно, але передумала, бо Катерина теж була із сокирою. Вона зірвала замок, винесла з льоху клумак кормових буряків — останнє, що ми мали з їстівного. Мама впала на піл, спочатку ридала а потім змовкла. Зробилась страшною:

— Це — кінець...

Я ще, здається, ліг спати. А перед ранком мама розбудила. Дала випрану білизну, нові онучі, звеліла одягатися. Сама взяла ножа. Почала відколювати шибку у вікні. Через вікно я виліз з хати, відчинив двері, витягнувши якийсь шворінь з клямки. Після того мама знову вставила шибки й посадила мене.

— Прощаймося, сину, з хатою, із селом. Поїдемо до тата...

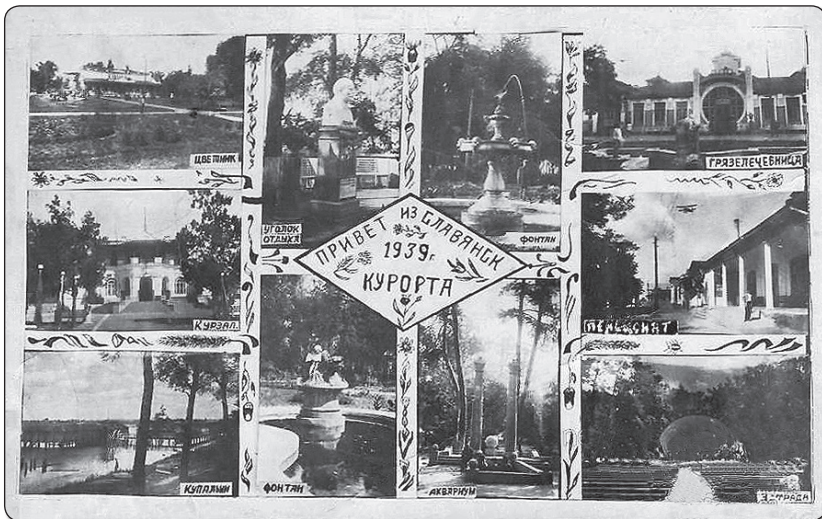
До Умані йшли поза городами, аби ніхто не бачив, їхали поїздом через Москву, В'ятку. Квиток на поїзд мама купила, здається, за весільну обручку. Не мали ні копійки грошей, ні крихітки хліба. Колись у поемах опису-

вали, як російські жінки їздили на висилки до своїх чоловіків-декабристів. З харчами, грошми, навіть з прислугою. Боже! А як їздили жінки українських висланих під час голоду...

Так проходило моє навчання у першому класі.

У Лузі, де був на засланні тато, дивувало все: їжа, речі, стосунки між людьми. Наприклад, молоко там тримали в посуді з «холодушками». Навіть на базарі з кожного глечика з молоком виглядала мордочка жаби. Люди на базарі і дома, навіть донька на батька чи дід на онуку, нецензурно лаялись. Звичайно, негарно лаялись і на Уманщині: «Побий тебе сила божа!», «Трясця твоєї матерії» тощо, але так нецензурно, як лаялись там навіть жінки і дівчата, у нас ніхто не висловлювався. Усе ж, ми спочатку думали залишатись у тих краях надовго, принаймні доки в Україні скінчиться голод. Але важко захворіла мама, а батьків знайомий лікар, теж висланий «ворог народу», послуховавши її, запропонував негайно тікати з тайги, порадив їхати до Слов'янська, де він працював до висилки. Ще й якусь адресу дав, написав листа. І поїхали ми з хворою мамою до Слов'янська.

Документів мама не мала ніяких, тому на якусь роботу розраховувати не могла. Усе ж, знайшлися добрі люди, допомогли їй влаштуватися прибиральницею на Слов'янському курорті¹⁾: мила туалети. А мене добрі жінки пропускали в курортну їдальню — туди, демили посуд. Там я вилизував тарілки й доїдав об'їдки, тому голодним уже не був. Годували курортників і в ті роки доволі ситно і смачно. Тепер деякі старі люди запевняють, що в 33-му році ніякого голоду не було; їм можна повірити: його, може, й справді не було в Росії і для тих українців, які жили, як ті курортники. А для українських селян зернових районів голод був дуже страхотливим.

Слов'янськ. Грязьовий курорт. Листівка 1939 р.

¹⁾ Грязьовий курорт, який у 1934 р. набув статусу Всесоюзного. — Прим. ред.